

Conceptual developments of Utopia in contemporary sociology

Emphasizing the institutional approach

Seyyed Mohsen Mirsondosi^{*}, Ali Yousofi^{**}

Gholamreza Sediq Orei^{***}, Ahmadreza Asgharpour Masouleh^{****}, Soheila Pirouzfard^{*****}

Abstract

Thinking about ideal society has a long history in the history of human thought and has existed in most social formations. Contemporary sociology, despite its differences from the ideas of classical theorists, often includes an explicit or implicit idea of a desirable society. In recent decades, the intellectual efforts of sociologists regarding the desired state of society have mainly been based on new concepts. This article attempts to address the question of what changes have occurred in the concept of utopia compared with classical sociological views in recent decades using an analytical review method. In response, attention to institutional approaches and the increasing complexities of the new society can be put forward as a hypothesis. For this purpose, the theoretical and conceptual literature that governs the subject and features of social order and desirable society has been discussed in

* Ph.D. Candidate of the field of economic sociology and development, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran, m.sondosi@isca.ac.ir

** Associate Professor, Department of Social Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran (Corresponding Author), yousofi@um.ac.ir

*** Assistant Professor, Department of Social Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran, sedighourae@um.ac.ir

**** Assistant Professor, Department of Social Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran, asgharpour@um.ac.ir

***** Associate Professor, Department of Quranic and Hadith Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran, pirouzfard@um.ac.ir

Date received: 16/11/2022, Date of acceptance: 25/02/2024

current sociology, which has resulted in the emergence of concepts such as good society, civil society, sane society, worthy society, and creative society. The common point of all these concepts, in addition to criticizing current situations, is drawing a better picture to promote human flourishing and social welfare. They have also discussed the importance of institutions and social structures in shaping the desired society, which was not considered before.

Keywords: desirable society (utopia), good society, civil society, sane society, decent society, creative society.

Introduction

Searching for an ideal society in which there are fewer individual and social problems has been the concern of thinkers for a long time, and it exists in some way in most political and social theoretical models. From this perspective, the emergence of sociology can be interpreted as the epistemological evolution of these efforts to achieve better social conditions. The thoughts of sociological theorists mostly include an explicit or implicit idea of a desirable society because sociology has always been a field that raises questions about how society is structured and what can constitute a desirable society. The present article tries to provide a theoretical framework for understanding and analyzing modern society from the perspective of utopian thinking and to address the question of what changes have occurred in the concept of a desirable society in recent decades compared to classical sociological views.

Materials & Methods

The method of this study is an analytical review in which, while examining and systematically comparing the views of sociologists on the subject of the ideal society, attention has been paid to the deep analysis of the theoretical concepts that have been more influential in this field.

Discussion & Result

One of these main concepts in the literature of the desired society is the concept of "good society", the most effort in its theoretical development is due to the efforts of Robert Bella and Etzioni. Its premise is that any society, no matter how good it is, can be improved, which includes a list of shortcomings and ideas that underlie the existence of any society. Another one of these concepts is "civil society", which is

based on two contradictory principles: the equality and freedom of the individual and the social autonomy of individuals. Habermas considers societies as a combination of functional systems (mainly economy and government) and Life-world. The mutual influence of systems and the Life-world is the problem of the new society, which Habermas interprets as "colonization of the Life-world ". Habermas also accepts the idea that civil society can act as a mediator between the political system and the Life-world. Geoffrey Alexander considers civil society as a sub-sector of society that is empirically and analytically separated from political, economic, and religious life to different degrees. According to him, the quality of civil society depends on various sources, including political life, economic institutions, and cultural organizations. Another concept is the "decent society" that Avishay Margalit discussed. According to him, society deserves a society whose institutions do not humiliate the people. While a civilized society is one in which its members do not humiliate each other, a decent society is one in which institutions do not humiliate people. A decent society is the necessary prelude to a just society. Eric Fromm proposes the concept of sane society" and considers society unhealthy when it is alien to the true nature of man, its characteristics, and laws. The Forum mentions some institutional arrangements for achieving a sane society. First, to achieve some level of economic justice, a sane society must ensure that all people have access to basic needs such as food, shelter, health care, and education. Another point concerns political democracy. A sane society must ensure that every voice is heard and every vote counts. Another important concept is "creative society", which has done the most theoretical and conceptual efforts in this field by Nicholas Luhmann. His most innovative contribution was the application of the theory of autopoietic systems to the understanding of modern societies. Social systems are communication reproduction networks. In addition, this theory considers the human mind as an autopoietic system that relies on the psychological system, the main element of which is consciousness. Luhmann advances his ideas about society as an autopoietic system through several functional systems such as the economy, law, politics, art, science, and religion. To understand the creative society, he proposes the concepts of functional differentiation, structural couple, and co-creative systems.

Conclusion

Although in sociological thinking there are cases with the belief that the modern age lacks utopia, it seems that in recent decades the interest in theorizing about the

dimensions of a desirable society has increased in sociology. Most of these theories have paid attention from a specific angle or to a part of society that, in their view, has a greater impact on the desired situation. Another important point is to pay attention to institutional arrangements to achieve better situations, which has not been paid much attention before. Another point is to become more objective, a situation that can be strived for. This means that the distance between the desired and the current situation has been reduced to some extent, and for this reason, it makes the mental possibility of achieving it more logical, unlike the old utopias.

Bibliography

- Alexander C, Ishikawa S, Silverstein M, Jacobson M, Fiksdahl-King I, Angel S(1977)*A pattern language: Towns, buildings, construction*. Oxford University Press, New York
- Alexander, J. C. and Seidman, Steven(eds)(2001). *The new sociol theory reader*, Routledge.
- Alexander, J. C.(1997). *The Paradoxes of Civil Society*,*International Sociology*, Vol. 12, Issue 2, p115, 19p.
- Alexander, J. C.(ed)(2000). *Real Civil Societies: Dilemmas of Institutionalization, Social Forces*, Vol. 78, Issue 4, p1575, 3p.
- Bellah, R. N., Madsen, R., Sullivan, W., Swidler, A., & Tipton, S.(1991). *The good society*. New York: Alfred Knopf.
- Bellah, R. N., Madsen, R., Sullivan, W., Swidler, A., & Tipton, S.(1985). *Habits of the heart*. Berkeley: University of California Press.
- Berger, P., (2005), 'Religion and global civil society', in M. Juergensmeyer(ed.), *Religion in global civil society*, pp. 11–22, Oxford University Press.
- Cohen, J.L. & Arato, A., 1995, *Civil society and political theory*, The MIT Press, Cambridge.
- Etzioni ,A.(1996). *The New Golden. Rule* New. York: Basic Books. Contents:
- Etzioni, A.(2002)"*The Good Society*," Seattle Journal for Social Justice: Vol. 1: Iss. 1, Article 7.Available at: <https://digitalcommons.law.seattleu.edu/sjsj/vol1/iss1/7>
- Femia, J., 2001, '*Civil society and the marxist tradition*', in S. Kaviraj & S. Khilnani(eds.),*Civil society: History and possibilities*, pp. 131–146, Cambridge University Press,Cambridge.
- Fromm, E.(1955)*The sane Society* , Routledge.
- Gamma E, Helm R, Johnson R, Vlissides J(1995)*Design patterns: Elements of reusable object-oriented software*. Addison-Wesley, Boston.
- Habermas, J.(1981). *Theorie des kommunikativen Handelns*. Band 2. Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Habermas, J(1996)*Between Facts and Norms*(Faktizital und Geltung), Polity press, New York.

291 Abstract

- Heinrich, V. F.(2004). *Assessing and strengthening civil society worldwide*. A project description of the CIVICUS civil society index: A participatory needs assessment & action-planning tool for civil society. Johannesburg: CIVICUS.
- Herbert, D., 2003, *Religion and civil society: Rethinking public religion in the contemporary world*, Ashgate Publishing Ltd, Hampshire.
- Iba .T(2016)*Sociological Perspective of the Creative Society* , Chapter in Designing Networks for Innovation and Improvisation, Proceedings of the 6th International COINs Conference.
- Levitas. R(1979)*Sociology and Utopia* , Sociology Vol. 13, No.1(January 1979), pp.19-33.
- Levitas. R(1990)*The Concept of Utopia*. Philip Allan, New York.
- Luhmann N(1989)*Ecological communication*. University of Chicago Press, Chicago.
- Luhmann(1990)*Political theory in the welfare state*. De Gruyter, Berlin.
- Luhmann(1995)*Social systems*. Stanford University Press, Stanford.
- Luhmann(2000a)*Art as a social system*. Stanford University Press, Stanford.
- Luhmann(2000b)*The reality of the mass media*. Stanford University Press, Stanford.
- Luhmann(2008)*Law as a social system*. Oxford University Press, Oxford
- Luhmann(2012)*Theory of society*, vol 1. Stanford University Press, Stanford.
- Luhmann (2013)*Theory of society*, vol 2. Stanford University Press, Stanford.
- Margalit,.A(1998)*The Decent Society*-Harvard University Press.
- Rucht, D.(2010)*Civil Society Theory*: Habermas in: List R.A., Anheier H.K., Toepler S.(eds)International Encyclopedia of Civil Society.
- Salamon, L. M., & Anheier, H.(1997). *Defining the nonprofit sector. A cross-national analysis*. Manchester: Manchester University Press
- Van Deth, J. W.(2003). *Measuring social capital: Orthodoxies and continuing controversies*. International Journal of Social Research Methodology, 6(1), 79–92.

تحولات مفهومی آرمان‌شهر در جامعه‌شناسی معاصر با تأکید بر رویکرد نهادی

سید محسن میرسندسی*

علی یوسفی**، غلامرضا صدیق اورعی***، احمدرضا اصغرپور ماسوله****، سهیلا پیروزفر*****

چکیده

اندیشه‌ورزی پیرامون جامعه‌مطلوب سابقه طولانی در تاریخ تفکر بشری داراست و در بیشتر صورت‌بندی‌های اجتماعی وجود داشته است. جامعه‌شناسی معاصر علیرغم تفاوت‌هایی که با اندیشه‌های نظریه‌پردازان کلاسیک دارد غالباً شامل نوعی تصور صریح یا ضمنی از جامعه‌مطلوب بوده است. در دهه‌های اخیر تلاش‌های فکری جامعه‌شناسان در باب وضعیت مطلوب جامعه، عمدتاً حول گفتمان‌های نظری و در قالب اصطلاحات و مفاهیم جدید دنبال می‌شود که نوشتار حاضر تلاش می‌کند با روش مروری تحلیلی به این سؤال بپردازد که در دهه‌های اخیر چه تغییراتی در مفهوم آرمان‌شهر نسبت به دیدگاه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی به وجود آمده است؟ در پاسخ می‌توان، توجه به رویکردهای نهادی در کنار پیچیدگی‌های فزاینده جامعه جدید را به عنوان فرضیه مطرح کرد. برای این منظور ادبیات نظری و مفهومی حاکم بر موضوع و ویژگی‌های نظم اجتماعی و جامعه‌مطلوب را در جامعه‌شناسی کنونی مورد بحث قرار داد که حاصل آن ظهور مفاهیم جدید همچون جامعه‌خوب، جامعه‌مدنی، جامعه‌سالم، جامعه‌شایسته و بالاخره جامعه‌خلاق است. نقطه

* دانشجوی دکتری رشته جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران،
m.sondosi@isca.ac.ir

** دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول)، yousofi@um.ac.ir

*** استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران، sedighourae@um.ac.ir

**** استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران، asgharpour@um.ac.ir

***** دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران، pirouzfar@um.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۰۶

مشترک همه این مفاهیم علاوه بر نقد وضعیت‌های جاری ترسیم وضعیتی بهتر برای ارتقای شکوفایی انسان و رفاه اجتماعی است. آن‌ها همچنین به اهمیت نهادها و ساختارهای اجتماعی در شکل دادن به جامعه‌مطلوب پرداخته‌اند که تا قبل از آن مورد توجه نبوده‌است.

کلیدواژه‌ها: جامعه‌مطلوب (اتوپیا)، جامعه خوب، جامعه مدنی، جامعه سالم، جامعه شایسته، جامعه خلاق.

۱. مقدمه و طرح مسئله

یکی از تلاش‌های معرفتی انسان در طول تاریخ اندیشه بشری توجه به جامعه‌مطلوب بوده‌است. بدین لحاظ جستجوی جامعه‌ایده‌آل یا اتوپیا به‌عنوان جامعه‌ای که در آن رنج‌ها و مسائل فردی و اجتماعی کمتری وجود داشته‌باشد، دغدغه دیرین فلاسفه و اندیشمندان بوده‌است. خواستی که به یک معنا در اکثر صورت‌بندی‌های سیاسی، اجتماعی و فکری با درجات متفاوت و در تمام دوره‌های تاریخی وجود داشته‌است. از فلاسفه یونان همچون افلاطون و ارسطو گرفته تا اندیشمندان اسلامی همانند فارابی و اندیشمندان عصر روشنگری همه در پی ترسیم جامعه‌ای بوده‌اند که رنج‌ها و مرارت‌های آن اندک و رضایت اعضای آن بیشتر باشد. از این منظر ظهور جامعه‌شناسی در قرن نوزدهم را نیز در ادامه و تکامل معرفتی همین تلاش‌ها و برای دستیابی به شرایط اجتماعی بهتر می‌توان تفسیر کرد.

اندیشه‌های نظریه‌پردازان کلاسیک جامعه‌شناسی اکثراً شامل نوعی تصور صریح یا ضمنی از جامعه‌مطلوب متناسب با شرایط و مسائلی است که بخصوص جامعه مدرن در طی شکل‌گیری درگیر آن بوده‌است. آنچه از مرور آثار این متفکران به دست می‌آید، نوعی اشتراک قوی بین دغدغه‌های جامعه‌شناسی و آرمان‌شهرخواهی در پایان قرن نوزدهم است که در آثار هرکدام به شکلی خاص نمود پیدا کرده‌است. کارل مارکس تاریخ همه جوامعی را که تا آن زمان موجود بوده، به‌عنوان دوره‌ای از مبارزه طبقاتی جوامع و زمینه رسیدن به جامعه بی طبقه و مالکیت خصوصی معرفی می‌کند. در ماکس وبر به‌عنوان داستان افسون‌زدایی و مهار عقلانیت ابزاری و در دورکیم به‌عنوان تحلیل تقسیم‌کار و دستیابی به همبستگی ارگانیک حتی در سطح جهانی و در زیمل به‌عنوان تضاد در فرهنگ مدرن بین فرم و محتوا و رسیدن به رهایی از تسلط مناسبات اقتصادی ظاهر می‌شود.

در این مرور تحلیلی جامعه‌شناسی معاصر در دهه‌های اخیر دارای ویژگی‌هایی است که آن را از دوره کلاسیک متمایز می‌کند. اول اینکه جامعه‌شناسی معاصر بر اندیشه

جامعه‌شناسان متقدمی تکیه کرده‌است که در طی یک قرن تلاش کردند آن را به‌عنوان یک معرفت علمی نوین که تا آن زمان در تاریخ اندیشه بشری هویت مستقلی نداشت قرار دهند. نکته بعدی این است که اکثر جامعه‌شناسان و نظریه‌های جامعه‌شناسی معاصر به‌نوعی متأثر از تقابل‌های جهانی بخصوص جنگ‌های جهانی اول و دوم بوده‌اند و برای پرهیز از وقوع مجدد آن شرایط تلاش کرده‌اند. نکته دیگر رشد نظریه‌های فمینیستی و ورود آن‌ها از حاشیه به متن نظریه جامعه‌شناسی در این دوران است که موجب تحولات بنیادی در نوع نگرش به نقش زنان در جوامع مدرن بوده‌است. علاوه بر این بخش زیادی از نظریات معاصر جامعه‌شناسی معطوف به درک و کاهش نابرابری‌های اجتماعی در جوامع بوده‌است و بالاخره نوعی گرایش مفرط در تخصصی شدن مباحث و موضوعات جامعه‌شناسی در دوران معاصر مشهود است.

در واقع جامعه‌شناسی همواره حوزه‌ای بوده‌است که پرسش‌هایی در مورد چگونگی ساختار جامعه و آنچه می‌تواند یک جامعه‌ایده‌آل یا مطلوب را تشکیل دهد، مطرح می‌کند. آرمان یک جامعه مطلوب، یک مدینه فاضله، نظریه پردازان و متفکران اجتماعی را در طول اعصار الهام بخشیده است و امروزه نیز با تغییراتی موضوعی خاص برای جامعه‌شناسان باقی مانده است. جامعه‌شناسی مدرن با دیدگاه‌ها و اندیشه‌های اتوپایی درهم تنیده شده‌است که اگر بخواهیم نهادها، هنجارها و ارزش‌های خاصی را تغییر دهیم یا بازسازی کنیم، جامعه چگونه می‌تواند باشد؟ این افکار و ایده‌های اتوپایی به کاوش در دنیای اجتماعی مطلوب و ایجاد جامعه‌ای بهتر کمک می‌کند. با تمرکز بر چارچوب نظری آرمان‌شهری، جامعه‌شناسان تلاش می‌کنند ضمن ارائه برخی صورت‌بندی‌های متناسب، چالش‌های نظری و عملی را شناسایی کنند که زمینه تحقق نوعی جامعه‌ایده‌آل را بیشتر فراهم نماید.

نوشتار حاضر تلاش دارد از منظر تفکر آرمان‌شهری یک چارچوب نظری برای فهم و تحلیل جامعه مدرن فراهم کند. در واقع ایده یک جامعه مطلوب، می‌تواند چشم‌اندازی برای درک پیچیدگی‌های فزاینده در جوامع مدرن ایجاد و با کاوش در مبانی مفهومی و نظری تفکر اتوپایی، می‌توان درک عمیق‌تری از اینکه یک جامعه کامل چگونه به نظر می‌رسد و چگونه می‌توانیم برای ایجاد آن جامعه در واقعیت کار کنیم، به دست آورد.

یکی از راه‌های دستیابی به این منظور بررسی در ادبیات نظری است که طی دهه‌های اخیر در قالب طرح برخی مفاهیم پایه در باب وضعیت مطلوب جامعه، در جامعه‌شناسی بوجود آمده‌است. این نوشتار می‌کوشد با روش مرور تحلیلی، مفاهیم مهمی که داری نوعی

تأثیرگذاری بیشتر در حوزه جامعه‌شناسی بوده‌اند را مورد بررسی قرار داده و به این سؤال پردازد که در دهه‌های اخیر چه تغییراتی در مفهوم آرمان‌شهر و جامعه‌مطلوب نسبت به دیدگاه‌های متقدم و کلاسیک جامعه‌شناسی بوجود آمده‌است؟ فرضیه قابل طرح، توجه به رویکردهای نهادی برای زمینه‌های پیشرفت در ابعاد فردی و اجتماعی در کنار پیچیدگی‌های فزاینده جامعه جدید است. همچنین این نوشتار تلاش دارد تا با طرح ادبیات نظری آرمان‌شهری در قالب مفاهیم مزبور، ویژگی‌های نظم اجتماعی و جامعه‌مطلوب را در جامعه‌شناسی کنونی مورد بحث قرار دهد. این مسئله از این جهت حائز توجه است که برخی اصولاً تفکر آرمان‌شهری در جامعه‌شناسی را نفی کرده و یا برای آن کاردهای منفی قائل هستند. علاوه بر این در موضوع مورد بحث و از منظر تفکر آرمان‌شهری، پیشینه مشخص در جامعه‌شناسی ایران مشاهده نمی‌شود و بدین لحاظ این نوشتار پاسخی به خلأ موجود نیز تلقی می‌شود.

۲. جامعه خوب

مفهوم جامعه خوب و نیک (Good society) یکی از چالش‌برانگیزترین مفاهیم علوم اجتماعی در دهه‌های اخیر چه در سطح مفهوم‌سازی (Conceptualizing) و چه در سطح سنجش بوده‌است. هرچند تلاش‌های نظری پیرامون این مفهوم به‌خصوص در حوزه سیاست و قدرت در قالب عناوینی همچون حکمرانی خوب (Good governance) و یا در حوزه اقتصاد معطوف به رشد شاخص‌هایی عینی پیشرفت و توسعه همچون کاهش فقر جلوه نموده‌است ولی در این نوشتار می‌کوشیم به ابعاد جامعه‌شناختی این مفهوم پردازیم. در میان نظریات جامعه‌شناسان کلاسیک، ایده جامعه‌مطلوب چه به‌طور صریح همچون کنت و مارکس و چه به شکل ضمنی در آثار سن سیمون و دورکیم و وبر قابل ردیابی است. در نظریات متأخر جامعه‌شناسی بیشترین تلاش در این موضوع مرهون نظریات بلا و اتزیونی است.

در سطح پایه، می‌توان بین رویکردهای نظری-هنجاری به جامعه خوب، که مربوط به توسعه چشم‌اندازی برای اینکه جامعه خوب چگونه باید باشد؟ و دیدگاه‌های تجربی-تحلیلی، که به بررسی جامعه خوب در مقام تحقق واقعی تمرکز دارند، تمایز قائل شد. با این حال، در رویکرد تجربی-تحلیلی، تنوع قابل توجهی از نظر تعریف مرزهای جامعه خوب و ابعاد اصلی و فرعی آن وجود دارد. با توجه به بسط مفهومی در دهه‌های اخیر، دو رویکرد متفاوت پیرامون آن قابل تشخیص است. اول، تعریف ساختاری-عملیاتی، که بر

ویژگی‌های کلیدی زیر سازمان‌ها تمرکز می‌کند تا آن‌ها را به‌عنوان بخشی از جامعه مدنی طبقه‌بندی کند. (Salamon and Anheir, 1997). دوم، رویکردی کارکردی که بر ماهیت فعالیت‌های انجام‌شده در جامعه خوب تأکید می‌کند، که معمولاً به‌عنوان بیان منافع در حوزه عمومی تعریف می‌شود. (Henrich, 2004: 65)

پرداختن به جامعه خوب پیش از هر چیز این را فرض می‌گیرد که یک جامعه‌انسانی می‌تواند خوب باشد. اگر چنین باشد، باید یک نظام ارزش‌شناختی کلی (فراتر از یک جامعه خاص) وجود داشته باشد که از طریق آن بتوان جوامع واقعی موجود، شیوه‌های زندگی روزمره و نظام‌های ارزشی آن‌ها را مورد بررسی و ارزیابی قرارداد. علاوه بر این، جامعه خوب مفهومی است که پیش‌فرض آن این است که هر جامعه‌ای هرچقدر هم که خوب باشد، می‌توان آن را بهبود بخشید و به کمال رساند. بنابراین، همیشه بین وضعیت واقعی هر جامعه و ظرفیت‌های آن فاصله وجود دارد. همچنین این شکاف معیاری برای ناقص بودن جامعه نیز هست. طرح جامعه خوب علاوه بر این که مستلزم روشن شدن موارد اختلاف بین وضعیت موجود و ایده‌آل در ابعاد اخلاقی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است، همچنین شامل فهرست کردن کاستی‌های خاصی از ایده‌هایی است که زیربنای وجودی هر جامعه است. بنابراین، تحلیل‌های جامعه خوب معمولاً در مرز نوعی جامعه‌شناسی انتقادی قرار می‌گیرند. بدون انتقاد از وضعیت موجود و الگوهای نهفته در کارکرد روزمره در سطوح مختلف اجتماع، نمی‌توان ایده جامعه خوب را مطرح کرد.

در این بخش به نظریات جامعه‌شناسانی را که به‌طور خاص به مفهوم جامعه خوب پرداخته‌اند می‌پردازیم.

۱.۲ جامعه خوب بلا

رابرت نیلی بلا (Robert.N.Bellah) (۱۹۲۷-۲۰۱۳) بیشتر نظرات خود در خصوص بهسازی اجتماعی (Social Improvement) را در کتاب جامعه خوب (۱۹۹۱) که به همراه همفکران خود نگاشته است منعکس کرده است.

بلا با تأکید به اینکه همه ما در نهادهای اجتماعی زندگی می‌کنیم استدلال می‌کند که باید نسبت به مسئولیت‌های اجتماعی خود متعهد باشیم و برای ایجاد جامعه‌ای مفیدتر و از نظر اخلاقی آگاه‌تر تلاش کنیم. از نظر او خودمختاری فردی (Individual autonomy) هرچند

به‌نوبه خود ارزشمند است ولی فضیلت آن در ارتباط با دیگران معنی پیدا می‌کند. (Bella, 1991)

از نظر او امکان بالقوه بروز شکل ویرانگری از فردگرایی افراطی که عمیقاً در فرهنگی (همچون فرهنگ آمریکایی) ریشه دارد، در شیوه نگرش به مقوله آزادی است که مستلزم آن است که افراد در نوعی انزوای ترسناک و بلاتکلیف رها شوند. بلا بین دو گونه فردگرایی تمایز قائل می‌شود: فردگرایی منفعت‌گرایانه و فردگرایی ابرازگرایانه (Expressive individualism). فردگرایی منفعت‌گرایانه در اقتصاد سرمایه‌داری نمود خاصی دارد که افراد به گونه‌ای رفتار می‌کنند که هدف نهائی‌شان بالابردن سود و نفع شخصی خودشان است. در حالی که در فردگرایی ابرازگرایانه، فرد همانند موجودی خاص در نظر گرفته می‌شود که باید از مسیر خودیابی (Self discovery) کشف شود. در نتیجه زندگی هر فرد تلاش برای ظهور و فعلیت‌بخشی ماهیت حقیقی خویش و نوعی خودشکوفایی محسوب می‌شود. تا هنگامی که افراد جامعه، زبان مشترک، تعهد و هدف نداشته باشند، بنیان‌های اجتماع در خطر است. خصوصی شدن گفتمان‌ها در هر جامعه نشانه آن است که فردگرایی در حال رشد و شالوده‌های عمومی تعهد و به هم پیوستگی مدنی در حال فرسودگی است. (Bella, 1985)

بلا با تأکید بر آموزش آن را به معنای «توانمندسازی و غلبه بر ناتوانی برای زندگی می‌داند و هدف از آن در اصل خودشناسی است.» آموزش باید بتواند افراد را به دنیای مشترک فراخواند و هرگز نمی‌تواند فقط به خاطر خودسازی فردی باشد بلکه باید بتواند با روش‌های عادلانه و دلسوزانه به دیگران پاسخگو باشد. (Bella, 1991: 176)

آموزش واقعی حدودمرزی نمی‌شناسد... نگرانی برای درک جامعه خود ناگزیر این سؤال را مطرح می‌کند که در رابطه با سایر فرهنگ‌های انسانی، چه در گذشته و چه در حال حاضر، در کجا قرار داریم. امروز بیش از هر زمان دیگری نمی‌توانیم در مورد نوع بشر بدون فکر کردن به دنیای طبیعی که آن را حفظ می‌کند و حیات آن تهدید می‌شود، فکر کنیم. هر چه عمیق‌تر مطالعه کنیم، به پرسش‌های اساسی‌تر در معنای زندگی نزدیک‌تر می‌شویم. (Bella, 1991: 178)

۲.۲ جامعه خوب اتریونی

امیتای اتریونی (Etzioni, Amitai) یکی از جامعه‌شناسان در قید حیاتی است که تلاش‌های مفهومی و نظری زیادی در رابطه با جامعه خوب انجام داده‌است. او تعریف جامعه را

مفهومی کلیدی در توصیف جامعه خوب می‌داند و آن را ترکیبی از دو عنصر بنیادی برمی‌شمارد. اول شبکه‌ای از روابط پرعاطفه میان گروهی از افراد، روابطی که اغلب متقاطع و یکدیگر را تقویت می‌کنند (و نه صرفاً یک‌به‌یک یا زنجیره‌ای مانند روابط فردی). دوم معیار تعهد به مجموعه‌ای از ارزش‌ها، هنجارها، معانی و تاریخ و هویت مشترک و به‌طور خلاصه، به یک فرهنگ خاص. (Etzioni, 1996: 127). البته این تعریف ادعا نمی‌کند که چنین ترکیبی الزاماً از نظر هنجاری نیز خوب هست. بعلاوه، میزانی از احتمال بروز تعارض را که در یک جامعه معین رخ می‌دهد، در نظر می‌گیرد، اما جامعه را به‌عنوان یک موجود اجتماعی معرفی می‌کند که دارای عناصر لازم - پیوندها و ارزش‌های مشترک - برای درگیری در مرزهای پایدار است. سرانجام، این تعریف نشان می‌دهد که جوامع نیازی به سرزمینی بودن ندارند. درواقع برخی جوامع همچون جوامع قومی و حرفه‌ای وجود دارند که از نظر جغرافیایی پراکنده هستند. یعنی اعضای این جوامع در میان افرادی زندگی می‌کنند که عضو آن نیستند.

نکته مهم دیگر این ایده است که افراد در یک جامعه خوب با پیوندهای محبت با یکدیگر ارتباط دارند نه اینکه فقط به‌عنوان یک ابزار با یکدیگر رفتار کنند. درواقع ارتباط با دیگران خود هدف است نه ابزار. یکی دیگر از ویژگی‌های یک جامعه خوب این است که در آن پیوندهای جمعی قوی با حمایت‌های قدرتمند از خود، متعادل می‌شوند. چنین جامعه‌ای الزاماً اشتراکی نیست، بلکه قاطعانه از پیوندهای اجتماعی و استقلال، نظم اجتماعی و آزادی حمایت می‌کند. بنابراین، جوامع مختلف ممکن است برای نزدیک شدن به یک نقطه تعادل حتی نیاز به حرکت در جهت مخالف داشته باشند. به‌عنوان مثال، برخی از جوامع باید پیوندهای اجتماعی ضعیف خود را تقویت کنند، درحالی‌که برخی دیگر باید آن‌ها را سست کنند. (Etzioni, 2002: 83-85)

یک جامعه خوب برای تعیین ارزش‌هایی که فرهنگ مشترکش را تشکیل می‌دهد، به‌شدت به گفتگوهای اخلاقی پیرامون آن‌ها متکی است و ارزش‌های خود را صرفاً بر اساس سنت بنا نمی‌کند. علاوه بر این، برای اطمینان از پابندی گسترده و واقعی به ارزش‌ها، به صدای اخلاقی (Moral voice) - کنترل‌های غیررسمی که اعضای جامعه بر یکدیگر اعمال می‌کنند - متکی است تا قانون که اغلب به‌عنوان ابزار در این زمینه تلقی می‌شود. زمانی که ارزش‌ها کمتر مورد توجه قرار می‌گیرند، اغلب این بحث مطرح می‌شود که جامعه نیازمند قوانین و مقررات بیشتر است درحالی‌که تجربه نشان می‌دهد که اتکای

زیاد به اجرای قانون برای تقویت ارزش‌ها، جامعه خوبی را ایجاد نمی‌کند. بنابراین برای اینکه یک جامعه خوب باشد، رفتار اجتماعی باید بیشتر با تکیه بر صدای اخلاقی به جای قانون تنظیم شود و دامنه خود قانون نیز باید تا حد زیادی محدود به آن چیزی باشد که توسط صدای اخلاقی پشتیبانی می‌شود. این به این دلیل است که صدای اخلاقی را می‌توان با احترام به خود، با خودمختاری و در نتیجه با یک جامعه خوب سازگارتر ساخت. در اینجا نیز، جامعه خوب به عنوان جامعه‌ای تعریف می‌شود که به جای حداکثر کردن چند ارزش، نظم اجتماعی و خودمختاری را متعادل می‌کند. (Etzioni, 2002: 90-91) بنابراین بهترین راه برای تغییر جهت به سوی یک جامعه خوب این است که اعضای جامعه در مورد محتوای ارزش‌ها و شدت تعهد به آن‌ها نوعی گفت‌وگوی فراگیر و گسترده داشته باشند. درست است که نتیجه این گفتگوهای عظیم مبهم است و نمی‌توان با دقت پیش‌بینی کرد که این فرآیند چه زمانی کامل می‌شود و کدام ارزش‌ها غالب خواهند شد، اما این ویژگی‌ها نشانه‌هایی از فرآیندهایی هستند که واقعاً بخش وسیعی از مردم و گروه‌های اجتماعی را در بررسی، بازتعریف و تغییر جهت ارزش‌ها و تعهدات اخلاقی خود درگیر می‌کنند.

در نتیجه ایده اتریونی از جامعه خوب بر پیش‌فرض آزادی متوازن استوار است، که او آن را «وظیفه مشترک برای احترام به حقوق یکدیگر و عمل به نفع جامعه» تعریف می‌کند. او همچنین تأکید می‌کند که باید تعادلی بین آزادی فردی و مسئولیت اجتماعی وجود داشته باشد.

علاوه بر این او معتقد است که یک جامعه خوب مستلزم وجود ترتیبات نهادی خاصی است، مانند سیستم حکمرانی خوب، تنظیم بازار، شبکه‌های ایمنی اجتماعی، و سیستم قوی آموزش و مراقبت‌های بهداشتی. این نهادها باید توسط جامعه به عنوان یک کل ایجاد شود و اجماع از طریق یک فرآیند گفتگو و مذاکره حاصل شود. (Etzioni, 2002: 93)

۳. جامعه مدنی

اولین بار کوهن و آراتو مفهوم جامعه مدنی را در آثار ارسطو مشخص کرده‌اند. از نظر ارسطو این مفهوم، به مثابه یک جامعه سیاسی اخلاقی، با ویژگی‌های برابری و آزادی تحت حاکمیت قانون است.

در دوران روشنگری درک غالب اندیشمندان این بود که جامعه مدنی یک نظام مقابل و مخالف دولت است. اعضای جامعه به عنوان افراد خودمختار تصور می‌شدند و جامعه

منحصراً منشأ اقتدار مشروع بود. به نظری رسید دولت، افراد و جامعه خود تابع اقتدار جامعه هستند. (Cohen and Arato 1995: 84-91). هگل برای درک جامعه مدنی رویکرد متفاوتی را ارائه کرد به گونه‌ای که متشکل از عقاید به ظاهر مخالف است. از نظر او اخلاق جایگاه مهمی در جامعه مدنی دارد. همچنین، نوعی فاصله میان دولت و جامعه مدنی در عین امکان وابستگی این نهادها به هم. یا اینکه جامعه به عنوان دنیایی از بیگانگی دیده می‌شود و هم‌زمان در جستجوی ادغام اجتماعی (Social integration) است. (Cohen and Arato 1995: 93). مفهوم جامعه مدنی بر دو اصل متناقض تکیه دارد: یکی برابری و آزادی فرد و دیگری خودمختاری اجتماعی از افراد. این موضوع منجر به درک جامعه مدنی به عنوان حفظ تنش مداوم بین حوزه خصوصی و عمومی می‌شود. (Seligman 1992:5) هرچند در حال حاضر جامعه مدنی یک مفهوم عموماً تأیید شده است، اما این ایده با توجه به اشکال مختلف جامعه مدنی در زمینه‌های مختلف فرهنگی ارزیابی می‌شود.

۱.۳ جامعه مدنی هابرماس

هابرماس (۱۹۲۹-در قید حیات) جوامع را ترکیبی از نظام‌های کارکردی (عمدتاً اقتصاد و دولت) و زیست جهان می‌داند. در طول تکامل نوع بشر، نظام‌ها و زیست جهان به مرور از یکدیگر جدا شده‌اند. با این وجود، آن‌ها به یکدیگر وابسته هستند و نمی‌توانند جایگزین یکدیگر شوند. نظام‌هایی که بسیار سازمان یافته‌اند باید در یک دیدگاه کارکردی درک شوند. آن‌ها توسط سازوکارهای انتزاعی مانند پول (اقتصاد) و قدرت (دولت) یکپارچه شده‌اند. زیست جهان جایگاهی متفاوت و هدفی متفاوت دارد: خدمت به اجتماعی شدن افراد، بازتولید فرهنگی (reproduction Cultural) و یکپارچگی اجتماعی. زیست جهان قلمرو کنش ارتباطی است که ریشه در استفاده از زبان داشته و قابل تفسیر است.

از آنجایی که نظام‌ها تمایل دارند منطق عملیاتی خود را فراتر از قلمرو خود گسترش دهند و به زیست جهان حمله کنند، تأثیر متقابل نظام‌ها و زیست جهان مشکل ساز می‌شود که هابرماس، از آن به «استعمار زیست جهان» تعبیر می‌کند. (Habermas, 1981:522) دومین خطر، از دست دادن یکپارچگی و به ویژه ظرفیت خود برای بازتولید است. در نتیجه تضعیف زیست جهان، کارکرد نظام‌هایی که در یکپارچگی اجتماعی خود به ساختارهای خارجی وابسته هستند را به خطر می‌اندازد.

مفهوم‌سازی هابرماس از جامعه مدنی و حوزه عمومی سیاسی در دوجبهت مشخص توسعه‌یافته است. اول، در رابطه با ساختار و فرآیندهای سیاست است. بر این اساس، نظام‌های قانون اساسی مردم‌سالار با تفکیک بین مرکز سیاسی و پیرامون آن مشخص می‌شوند. دوم، در تعیین نقش و کیفیت جامعه مدنی است که با اصول کثرت، عمومیت و قانونی مشخص می‌شود. هابرماس همچنین این ایده را پذیرفته است که جامعه مدنی می‌تواند به عنوان میانجی بین نظام سیاسی و زیست‌جهان کنش کند.

هابرماس نقش حوزه عمومی و رابطه آن با جامعه مدنی را در هر دو جنبه توصیفی و هنجاری توضیح می‌دهد. او معتقد است که تأثیر متقابل یک حوزه عمومی مبتنی بر جامعه مدنی با شکل‌گیری نهاده‌شده و قانونی و اراده سیاسی است. او نقشی حیاتی برای جامعه مدنی قائل است و به نظراو کمبودهایی را بیان می‌کند که توسط گروه‌های مختلف در زیست‌جهان تجربه می‌شود. درعین حال، او برای جامعه مدنی جایگاه مرکزی قائل نیست و نسبت به ایده‌آل‌سازی نقش و ظرفیت جامعه مدنی هشدار می‌دهد. (Roche, 2010: 413-416)

هرچند در سنت فلسفی هگل عملاً جامعه به عنوان نظام نیازهای خصوصی (System of private needs) با حوزه‌های اقتصادی یکی می‌شود اما از آنجایی که جنبه‌های اجتماعی ارتباطات، جامعه مدنی و آموزش مدنی عمومی توسط دولت یا اقتصاد انجام نمی‌شود، هابرماس لازم می‌داند که جامعه مدنی یک حوزه سوم را تشکیل دهد. بر این اساس در جامعه مدنی، حوزه‌های عمومی ارتباطی، یک نظام حساسی را تشکیل می‌دهند که شاید در نگاه ابتدائی هیچ کارکرد سیاسی نداشته باشد، اما از طریق ادراک و عقلانی کردن حالات اجتماعی و حوزه‌های مسئله‌ساز، بر الزامات مقررات عمومی جامعه تأثیر می‌گذارد. این شکل شورایی از مشارکت مردم‌سالاری دیگر نمی‌تواند از نظر مفهومی توسط دولت نادیده گرفته شود و در یک معنای وسیع‌تر باید جنبه‌های سیاسی مرتبط با جامعه مدنی را نیز در برگیرد. (Habermas, 1996: 364)

۲.۳ جامعه مدنی الکساندر

جفری الکساندر (۱۹۴۷) جامعه مدنی را زیرنظامی از کل جامعه تعریف می‌کند که به لحاظ تحلیلی و تجربی از عرصه اقتصادی، سیاسی و حیات دینی تفکیک می‌شود. در دیدگاه وی جامعه مدنی علاوه بر یک مفهوم واقعی، نوعی مفهوم هنجاری نیز هست به طوری که

کیفیت آن به منابع متفاوتی بستگی دارد که از وضعیت سیاسی، سازمان‌های فرهنگی و نهادهای اقتصادی ناشی می‌شود. (Alexander and Seidman, 2001: 192-193)

الکساندر در برابر فایده‌گرایی (Utilitarianism) و نظریه انتقادی به توضیح نقش اخلاق در نظم اجتماعی جامعه می‌پردازد. جامعه اخلاقی از یک سو شامل نهادها و کدهای اخلاقی خاصی است و از سوی دیگر شامل اقتضائات و الزاماتی برای افراد و گروه‌ها می‌شود. جامعه مدنی توسط ساختار ویژه نخبگان ایجاد می‌شود و در آن اعمال قدرت و ایجاد هویت از طریق تشکلهای داوطلبانه مردمی و جنبش‌های اجتماعی تمرین می‌شود. همچنین جامعه مدنی یک بعد ذهنی نیز دارد و آن نوعی خودآگاهی به‌خصوص در بین نخبگان است. برای بررسی این بعد، باید به کدهای نهادی که چنین احساسی را ایجاد می‌کند، توجه کافی داشت.

از نظر الکساندر، گفتمان جامعه مدنی می‌تواند در سه سطح رخ دهد: انگیزه‌ها، روابط و نهادها. در این میان انگیزه‌ها اهمیت بیشتری پیدا می‌کنند زیرا دموکراسی مربوط به تمایلات و خواسته‌های فردی از یک طرف قدرت خودکترلی از طرف دیگر است. انگیزه‌ها موجب می‌شوند که افراد با دوری از انفعال و وابستگی، روحیه خودمختاری و فعالیت بیشتری داشته باشند. در غیر این صورت، آن‌ها نمی‌توانند به دنبال آزادی‌هایی باشند که دموکراسی در پی آن است. برعکس، در صورت داشتن ویژگی‌های مثبت، می‌توانند روابط اجتماعی باز ایجاد کنند و به‌جای تمرکز و توجه به منافع شخصی و فردی، در پی تأمین و گسترش منافع جمعی خواهند بود و به افراد خارج از گروه به‌عنوان دوستان خویش نگاه می‌کنند. (Alexander and Seidman, 2001: 194-196)

افراد جامعه اگر در روابط اجتماعی و انگیزه‌های خود غیرمنطقی باشند طبیعتاً نهادهایی را ایجاد می‌کنند که بر قدرت به جای قانون، وفاداری شخصی به جای تعهدات غیرشخصی و به سلسله مراتب به جای برابری تأکید می‌کنند. ، انگیزه‌ها، روابط و نهادها به عنوان سه سطح ساختاری جامعه مدنی، به هم وابسته و مکمل یکدیگر هستند. به عنوان مثال، قوانین مصوب هر جامعه عنصر کلیدی برای درک نهادهای اجتماعی دموکراتیک و دفاع از روابط اجتماعی هستند. افراد معقول و منطقی می‌توانند در روند ظهور روشنگری، خودمختاری و استقلال موفق‌تر عمل کنند، به رهبران قوی نیازمند نباشند و جامعه خود را به راحتی نقد کنند و با آن هماهنگ شوند. در واقع قوانین سازوکاری بیرونی برای کنترل مردم نیست. بلکه نشانه عقلانیت درونی خود جامعه است. (Alexander and Seidman, 2001: 197)

۴. جامعه شایسته

فیلسوف اجتماعی آویشای مارگالیت (Margalit, Avishai) (۱۹۳۹) در کتابی با عنوان جامعه شایسته (The Decent Society) به جنبه‌های مختلف این مفهوم پرداخته است. او ابتدا منظور خود از این مفهوم را این‌گونه توضیح می‌دهد که

جامعه شایسته جامعه‌ای است که نهادهای آن مردم را تحقیر نکنند. من بین یک جامعه شایسته و یک جامعه متمدن فرق می‌گذارم. جامعه متمدن جامعه‌ای است که اعضای آن یکدیگر را تحقیر نکنند، درحالی‌که جامعه شایسته جامعه‌ای است که نهادها مردم را تحقیر نکنند. (Margalit, 1998: 12)

جامعه شایسته از نظر مارگالیت مقدمه لازم برای یک جامعه عادلانه است که در آن زمینه تحقیر افراد توسط نهادهای قدرتمند به پایین‌ترین حد می‌رسد. جامعه شایسته، تحقق‌پذیرتر به نظر می‌رسد. به جای ایجاد عدالت، ابتدا باید تلاش کرد تا ظلم و تحقیر را که نهادهای اجتماعی می‌توانند بر افراد و گروه‌ها اعمال کنند برطرف نمود و بدین لحاظ شرافت باید بر عدالت اجتماعی مقدم باشد، علاوه بر اینکه قابل‌اجراتر نیز هست. در نتیجه هر جامعه عادلانه باید جامعه‌ای شایسته باشد، اما عکس آن صادق نیست. تحقیر زمانی اتفاق می‌افتد که افراد وابسته به یک نهاد یا گروه نسبت به کسانی که خود را عضو جامعه می‌دانند به شکلی تبعیض‌آمیز رفتار می‌کنند. درواقع تحقیر به هر نوع رفتار یا شرایطی گفته می‌شود که دلیل موجهی برای فرد ایجاد می‌کند تا احترام خود را آسیب‌دیده بداند. (Margalit, 1998: 17)

نهادهای اجتماعی را هم می‌توان به دو صورت توصیف کرد: به‌طور انتزاعی یا با قوانین و یا به‌طور مشخص، با رفتار واقعی آن‌ها. در توصیف عینی نهادها، مارگالیت بین یک جامعه متمدن و شایسته تمایز قائل می‌شود. ایده جامعه متمدن یک مفهوم خرد اخلاقی است که به روابط بین افراد مربوط می‌شود، درحالی‌که ایده جامعه شایسته یک مفهوم کلان اخلاقی است که به ساختار جامعه به‌عنوان یک کل مربوط می‌شود. (Margalit, 1998: 12)

دلایل احساس تحقیر از نظر مارگالیت یکی هرج و مرج نهادی است و دیگری نوعی ابهام و شکاکیت در مورد مفاهیمی همچون شرافت و تحقیر در جامعه است. آنچه در همه موارد تحقیر مشترک است، این احساس موجه است که اعمالی حاکی از طرد شدن فرد از جامعه انسانی است. در جوامع غیر شایسته جنبه‌های تحقیر از سطوح روابط فردی به سطح نهادهای اجتماعی تغییر می‌یابد و تحقیر به‌طور ملموس در ساختارهای اجتماعی به‌عنوان

طرد اشکال خاصی از زندگی که در آن افراد انسانیت خود را ابراز می‌کنند، تجلی می‌یابد (Margalit, 1998: 13).

یکی از اهداف اصلی مارگالیت تأکید بر اهمیت جامعه‌پذیری به عنوان زیرلایه هر جامعه خوب است. بنابراین، برای او نحوه شایسته بودن - در سطح فردی - با نحوه ساختن جامعه‌ای شایسته در سطح نهادهای رسمی مرتبط است. شرایط زندگی غیر تحقیرآمیز امروز حداقل به توانایی خواندن و نوشتن و همچنین برخی مهارت‌های فنی اولیه نیاز دارد که به نوبه خود نیازمند یک نظام آموزشی نسبتاً پیشرفته است. (Margalit, 1998: 116-120)

مارگالیت در یک توصیف مثبت، جامعه شایسته را جامعه‌ای می‌داند که از طریق نهادهای خود برای افراد تحت حاکمیتش کرامت و احترام انسانی قائل است. او تلاش می‌کند یک تحلیل عمیق از زمینه‌های معنایی مفاهیم احترام، عزت نفس و وابستگی آن‌ها را ارائه دهد. نظریه جامعه شایسته سعی نمی‌کند ماهیت یک جامعه صرفاً اتوپیایی را ترسیم کند. در عوض، در چارچوب واقعیت قابل تشخیص کار می‌کند تا الگویی برای بهترین جامعه ممکن از نظر خودش پیشنهاد دهد. چنین تلاش‌هایی غالباً حول ایده‌های همچون عدالت، مدنیت، مدارا یا انصاف می‌چرخد. به طور مثال جان رالز در کتاب نظریه عدالت (Theory of justice) خودش، جامعه‌ای را بهترین می‌داند که بر عدالت اقتصادی و آزادی برابر تمرکز کند درحالی‌که مارگالیت بهترین جامعه را جامعه‌ای می‌داند که در آن نهادها از تحقیر مردم اجتناب کنند. مارگالیت در ترویج مفاهیم گسترده نجابت و احترام تلاش می‌کند تا تمرکز را از مفهوم رالزی عدالت به سمت حفظ کرامت موجودات اجتماعی تغییر دهد. مارگالیت ادعا می‌کند که اگر جامعه اعضایش را تحقیر کند، ممکن است متمدن باشد بدون اینکه شایسته باشد. علاوه بر این، یک جامعه ممکن است متمدن یا فقط برای اعضای خود باشد، اما برای اعضای خارج از آن جامعه این گونه نباشد. (Margalit, 1998: 190)

۵. جامعه سالم

اریک فروم (۱۹۰۰-۱۹۸۰)، جامعه‌شناس و روانکاو آلمانی در ۱۹۵۵ نظریه انتقادی خود در باب سلامت اجتماع را در کتابی به نام «جامعه سالم» (Sane Society) مطرح نمود. او با ترکیبی از تحلیل اجتماعی و روانکاوی به ایجاد تصویری از یک جامعه که در آن سلامت کل از سلامت هر فرد حمایت می‌کند، می‌پردازد. از نظر فروم، جامعه سالم تنها در صورتی معنا

پیدا می‌کند که بتوان فرض کرد جامعه ناسالم هم وجود داشته باشد و این فرض به نوبه خود دلالت بر این دارد که معیارهای جهانی برای سلامت روان وجود دارد که برای نوع بشر معتبر و طبق آن سلامت هر جامعه قابل ارزیابی باشد. (Fromm, 1955:12) علاوه بر این او به طور تفصیلی به زمینه‌های از خود بیگانگی انسان در محیط‌های اجتماعی معاصر نیز می‌پردازد. از نظر فروم جامعه زمانی ناسالم است که با ماهیت واقعی انسان، خصوصیات و قوانین آن بیگانه باشد. در نتیجه، بررسی ماهیت حقیقی انسان نخستین وظیفه برای تشخیص آسیب‌شناسی اجتماعی جامعه تلقی می‌شود. فروم به برخی آموزه‌های انسان‌شناختی اشاره می‌کند: «انسان تنها حیوانی است که وجود خود را مشکلی می‌بیند که باید آن را حل کند» و یا «انسان از طبیعت افتاده است و هنوز در آن است؛ بخشی الهی است و بخشی حیوانی بخشی نامتناهی و بخشی محدود است». از نظر فروم، همه نیازها، تضادها، بیماری‌ها و استعدادهای انسان ریشه در همین شرایط وجودی او دارد و ادیان کوشش‌هایی هستند که به این مشکل وضعیت انسانی پاسخ دهند. از نظر او طبیعت انسان و جامعه می‌توانند خواسته‌های متناقضی داشته باشند که ممکن است باعث بیمار شدن جامعه شود. با این حال، نیازهای انسانی که او مطرح می‌کند، انگیزه‌های معین بیولوژیکی نیستند، بلکه آن‌هایی هستند که در موقعیت‌های بین فردی و اجتماعی رشد می‌کنند. نیاز به عشق ورزیدن و دوست داشته شدن، شرکت در فعالیت‌های تولیدی رضایت‌بخش و حفظ هویت نمونه‌هایی از این نیازها می‌باشد. فروم معتقد است هر جامعه‌ای که توجه به این نیازها را نادیده بگیرد، از مسیر سلامت خارج می‌شود وضعیتی که او به از خود بیگانگی تعبیر می‌کند و آن را در جامعه مدرن محصول سازمان اجتماعی سرمایه‌داری که سود و کارایی را بالاتر از برادری انسان قرار می‌دهد برمی‌شمارد. (Fromm, 1955:23-25)

فروم به اقتدار منطقی (Logical authority) و اقتدار بازدارنده (Restraining authority) اشاره می‌کند که به نظر او با چهره‌ای مبدل تحت عناوینی چون عقل سلیم، علم، سلامت روانی، هنجارمند بودن، عقاید عمومی و خرد جمعی پا به صحنه گذاشته‌اند. این نوع اقتدار به زور متوسل نمی‌شود بلکه به گونه‌ای زیرکانه بر روان افراد جامعه فرمانروایی می‌کند. او از تأیید همگانی (Public approval) به همه‌گیری ویرانگری تعبیر می‌کند که می‌تواند ارکان فکری جامعه را درگیر کند بدین معنا که اگر اکثریت مردم نسبت به برخی انگاره‌ها یا احساسات هم عقیده باشند، گویا شاهدی دال بر اعتبار و حقیقت‌مداری این انگاره‌ها است. «مشارکت

تحولات مفهومی آرمان شهر در جامعه‌شناسی ... (سید محسن میرسندسی و دیگران) ۳۰۷

میلیون‌ها انسان در پلیدی‌های یکسان، این پلیدی‌ها را به فضیلت تبدیل نمی‌کند بلکه نشان از عمق فاجعه‌ای است که بدان گرفتار آمده‌ایم.» (Fromm, 1955: 15)

فروم برای دستیابی به چشم‌اندازی که از جامعه سالم داشت، به برخی ترتیبات نهادی اشاره می‌کند. اول اینکه برای تحقق سطحی از عدالت اقتصادی، جامعه سالم باید تضمین کند که همه مردم به نیازهای اساسی مانند غذا، سرپناه، مراقبت‌های بهداشتی و آموزش دسترسی دارند. بنابراین، ما نیاز به ایجاد نظام‌های اقتصادی عادلانه و پایدار داریم که رفاه انسان را بر حداکثر کردن سود ترجیح دهد. نکته دیگر در مورد دموکراسی سیاسی است. یک جامعه سالم باید اطمینان حاصل کند که هر صدایی شنیده می‌شود و هر رأیی مهم است. بنابراین، ما نیاز به ایجاد نهادهای دموکراتیک مشارکتی و توانمند داریم که مردم را قادر می‌سازد تصمیماتی بگیرند که بر زندگی آن‌ها تأثیر می‌گذارد.

۶. جامعه خلاق

ایده جامعه خلاق (Creative Society) در جامعه‌شناسی به‌طور غیرمستقیم توسط مک لوهان، هورکهایمر، آدرنو و مارکوزه توصیف شده‌است ولی کسی که بیشترین تلاش نظری و مفهومی را در این زمینه انجام داده‌است نیکلاس لومان (۱۹۲۷-۱۹۹۸) بود. نوآورانه‌ترین سهم او به‌کارگیری نظریه نظام‌های خودنوگرانه (The theory of autopoietic systems) از زیست‌شناسی برای درک جوامع مدرن بود.^۱ لومان این نظریه را تعمیم داد و از آن برای ارتقای نظریه‌های خود در مورد نظام‌های اجتماعی به‌عنوان نظام‌های خودنوگر که شامل ارتباط به‌عنوان عنصر اصلی آن است، استفاده کرد. درواقع نظام اجتماعی شبکه‌های بازتولید ارتباط هستند. همچنین این نظریه ذهن انسان را به‌عنوان یک نظام خودنوگر و متکی به‌نظام روانی در نظر می‌گیرد که عنصر اصلی آن آگاهی است.

قاعده‌مند کردن تعاملات بین نظام‌های خودنوگر بسیار پیچیده‌تر از نظریه نظام‌های مرسوم است. یک نظام خودنوگر نمی‌تواند نظام‌های دیگر را تشخیص دهد زیرا بین نظام خود و محیطش تمایز وجود دارد. مفهوم زوج ساختاری (Structural Coupling) در مقابل جفت عملیاتی (Operative Coupling) برای توصیف رابطه بین نظام‌های کارکردی در نظریه نظام‌های خودنوگر معرفی شده‌است. (Iba, 2016: 30-31)

زبان‌ها به‌عنوان رسانه، فرصت جفت شدن بین آگاهی و ارتباط را با استفاده از تعمیم‌های نمادین (Symbolic Generalizations) برای درک متقابل فراهم می‌کنند. همان‌طور که

لومان بیان کرده، زبان وسیله ارتباط و تفکر است. افکار زبانی (Linguistically) در خودنوگری آگاهی نقش دارند و به تولید آن کمک می‌کنند. (Lohmann 1995)

لومان نظریات خود در مورد جامعه به‌عنوان یک نظام خودنوگر را از طریق چندین نظام کارکردی همچون اقتصاد، قانون، سیاست، هنر، علم و دین پیش می‌برد. او برای درک جامعه خلاق بخصوص در جامعه مدرن، مفهوم تمایز کارکردی (Functional differentiation) را پیشنهاد می‌کند. خلاصه‌ای از ویژگی‌های این نظام‌های کارکردی بر اساس نظرات لومان در جدول زیر منعکس شده است.

جدول ۱. ویژگی‌های نظام‌های کارکردی در جامعه از نظر نیکلاس لومان

نظام	کارکرد	کد	برنامه	رسانه‌های تعمیم‌یافته نمادین
اقتصاد	تضمین عرضه در آینده در شرایط کمبود (لومان ۲۰۱۳)	داشتن/نداشتن قیمت‌ها پرداخت / عدم پرداخت	برنامه‌های سرمایه‌گذاری برنامه‌های ارزیابی نقدینگی	پول
قانون	تثبیت انتظارات هنجاری (لومان ۲۰۰۸)	قانونی/غیرقانونی	هنجارهای حقوقی (قوانین، تصمیمات حقوقی قبلی و غیره) رسیدگی دادگاه	
علم	کسب و تولید دانش جدید (لومان ۱۹۸۹)	درست/ غلط	نظریه‌ها، روش‌ها	حقیقت
سیاست	امکان اجرای تصمیمات الزام‌آور به‌صورت جمعی (لومان ۱۹۹۰)	حکومت، دولت/گروه مخالف		
هنر	ارائه راه‌های جدید مشاهده جامعه با اشاره به نظامی خیالی (لومان ۲۰۰۰a)	زیبا/ زشت مناسب / نامناسب	مبانی اصولی سبک‌ها	هنری که می‌تواند در قالب نقاشی، مجسمه، چیدمان و ... بیان شود.
آموزش	تغییر افراد برای آماده شدن برای روابطی که در جامعه اتفاق می‌افتد (لومان ۱۹۸۹)	بهتر / بدتر (در کارکرد و نتیجه‌گیری)	برنامه‌های درسی و خواندنی‌ها	
دین	ترجمه و توضیح نامعین بودن جهان به نظامی معنادار (لومان ۱۹۸۹)	حضور دائمی/تعالی		ایمان
رسانه‌های جمعی	کمک به ساخت واقعیت در جامعه (لومان ۲۰۰۰b)	اطلاعات/غیراطلاعات	اخبار و گزارش‌های عمیق، تبلیغات، سرگرمی	

نظام	کارکرد	کد	برنامه	رسانه‌های تعمیم‌یافته نمادین
مراقبت پزشکی		بیمار/سالم		
خانواده		عشق و علاقه/ بی‌علاقگی		عشق و علاقه

(Iba, 2016: 33)

هر یک از کارکردهای زیرنظام‌های اجتماعی با یکدیگر متفاوت و برای یک مشکل اجتماعی خاص کار می‌کنند. (ستون دوم). همچنین هر نظام کارکردی کد و برنامه خاصی برای تحقق عملیات خودنوگر دارد و دارای نوعی رسانه برای پشتیبانی از ارتباطات خود است. این عملیات از طریق یک کد دوتایی، به‌عنوان راهی برای توصیف جامعه انجام می‌دهد. (ستون سوم) نظام‌های کارکردی ارتباطات را مطابق با کدهای خود ساختار می‌دهند. به‌عنوان مثال لومان می‌گوید: «نظام حقوقی خودنوگری خود را از طریق کدگذاری تفاوت بین آنچه قانونی و غیرقانونی است دریافت می‌کند» (Lohmann, 1989: 64) و «تفاوت بین درست و نادرست چیزی است که برای کد علم اهمیت دارد» (Lohmann, 1989: 76). به‌طور انتزاعی، کدها همیشه به شکل A/noA هستند و به گفته لومان، سازوکار کلیدی تمایز در جامعه مدرن هستند. (Lohmann, 1989: 42).

در نظام‌های اجتماعی، همیشه سه عدم قطعیت (Uncertainties) وجود دارد: عدم قطعیت در درک دیگران، عدم اطمینان از موفقیت و عدم اطمینان از نتایج ارتباط. این عدم قطعیت‌ها به دلیل دشواری در درک عمومی آنچه دیگران فکر می‌کنند، است زیرا نظام‌های روانی از نظر عملیاتی به روی دیگران بسته هستند. (Lohmann, 1995). از آنجایی که عدم قطعیت برای تحقق ارتباطات وجود دارد، درک ارتباط نیز ذاتاً دشوار است. با این حال، درواقعیت، نوعی دستاورد تکاملی به نام رسانه پشتیبانی برای غلبه بر عدم قطعیت درک دیگران را فراهم می‌کند. زبان‌ها، به‌عنوان رسانه‌ای مهم، فرصت جفت شدن بین آگاهی و ارتباط را با استفاده از تعمیم‌های نمادین و باهدف ایجاد درک متقابل فراهم می‌کنند. زبان نه تنها وسیله ارتباطی است بلکه برای تفکر نیز حیاتی است. علاوه بر این، رسانه دیگری وجود دارد که علیه عدم قطعیت نتایج ارتباطات کنش می‌کند که به‌عنوان «رسانه ارتباطی تعمیم‌یافته نمادین» (Symbolically generalized communication media) شناخته می‌شود. نمونه‌های اصلی این نوع رسانه عشق، قدرت و پول هستند. (ستون پنجم). این رسانه‌ها انگیزه مشارکت افراد

در ارتباطات را به‌گونه‌ای فعال می‌کنند که نتایج موفقیت‌آمیزی در پذیرش معنای ارتباط حاصل شود. اگرچه تمایز کارکردی یک سازوکار کلیدی در جامعه مدرن است، ولی رسانه‌های ارتباطی تعمیم‌یافته نمادین نیز کلید مهم دیگری است که تحقق جامعه مدرن را ممکن می‌کند. در این رابطه، لومان می‌گوید:

باید توجه داشت که رسانه‌های ارتباطی تعمیم‌یافته نمادین تنها برای حوزه‌های کاربردی مناسب هستند که در آن مشکل و موفقیت در خود ارتباطات نهفته است. این کارکرد در صورتی انجام می‌شود که انتخاب یک ارتباط به‌عنوان پیش‌فرض برای ارتباطات بعدی در نظر گرفته شود. (Lohmann 2012: 246)

نظام‌های کارکردی از طریق اتصال بین زوج ساختاری به یکدیگر مرتبط می‌شوند. زوج ساختاری راهی برای ایجاد نفوذ بین نظام‌ها بدون داشتن عناصر مشترک است. این مفهوم بسیار مهم است زیرا نظام‌های خودنوگر بنا به تعریف، از نظر عملیاتی بسته هستند. بنابراین، نظام‌های کارکردی ممکن است از طریق ساختار بر یکدیگر تأثیر بگذارند، که دامنه امکان در ارتباطات را تنظیم می‌کند. نمونه‌هایی از زوج ساختاری که توسط لومان نشان داده شده‌است در شکل ۱ نشان داده شده‌است.

شکل ۱. زوج‌های ساختاری بین نظام‌های کارکردی مختلف
(Iba, 2016: 36)

نمونه‌های زوج ساختاری می‌تواند به احتمال انجام شرایط اجتماعی بین همه زیر نظام‌ها برقرار باشد و به عنوان نمونه شامل موارد زیر می‌شود: مالیات و عوارض قراردادها بین سیاست و اقتصاد. بنابراین، هر نظام کارکردی برای کارکرد خاص خودکار می‌کند تا جامعه را درک کند و درعین حال بر یکدیگر تأثیر آزاد می‌گذارند، اما بدون نوعی کنترل مرکزی.

۱.۶ هم‌آفرینی به عنوان یک نظام کارکردی

بر اساس چارچوب نظری گفته شده، اکنون بهتر می‌توان نقشه‌ای از جامعه خلاق را ترسیم کرد زیرا در جامعه خلاق است که بحث تمایز کارکردی مطرح است. همان‌طور که لومان ظهور نظام‌های کارکردی را در تاریخ مطالعه می‌کرد، می‌توان چشم‌اندازی از نظام‌های هم‌آفرینی (Co-Creation) را به عنوان عرضه‌کننده خلاقیت، به‌ویژه به روش‌های مشارکتی همانند جدول ۲ تصور کنیم. از نظراو «نظام‌های اجتماعی از طریق آغاز ارتباطات پدید می‌آیند و به‌طور خودکار از درون خود توسعه می‌یابند» (Lohmann, 2013: 341).

جدول ۲. ویژگی‌های هم‌آفرینی نظام‌های کارکردی

نظام	کارکرد	کد	برنامه	رسانه‌های تعمیم‌یافته نمادین
هم‌آفرینی	ارائه خلاقیت، به‌ویژه به صورت مشارکتی	بهتر/ بدتر، در کیفیت	مدل‌ها در زبان‌های الگو	زبان‌های الگو

(Iba, 2016: 37)

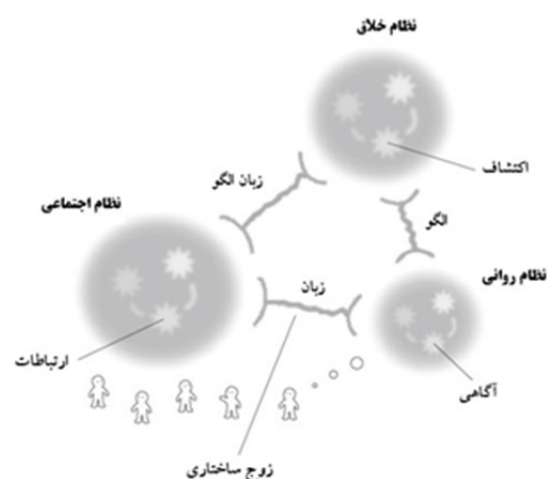
زبان‌های الگو^۲ مجموعه‌ای از مدل‌ها و الگوها هستند که دانش کنشی را در یک حوزه خاص توصیف و ویژگی خوب بودن را تعریف می‌کنند.

نکته مهم دیگر پیوند ساختاری بین نظام‌های اجتماعی و نظام‌های خلاق است که یک نظام اجتماعی نیست، بلکه نوع دیگری از نظام خودنوگر است. نظام خلاق برای توصیف فرآیندهای خلاق پیشنهاد می‌شود که شامل یک شبکه بازتولید از اکتشافات است. هراکتشاف نیز تنها زمانی پدیدار می‌شود که ترکیبی بین ایده، تداعی و یافته اتفاق بیفتد.

همچنین بین یک نظام هم‌آفرین به عنوان یک نظام اجتماعی و یک نظام خلاق که یک فرآیند خلاق را بدون جنبه‌های اجتماعی توصیف می‌کند، تفاوت وجود دارد. یک فرآیند خلاقانه می‌تواند توسط یک فرد بدون هیچ‌گونه تعامل اجتماعی انجام شود، به همین دلیل

است که یک نظام خلاق باید جدا از یک نظام هم‌آفرینی در بعد اجتماعی در نظر گرفته شود. نظام‌های هم‌آفرینی و نظام‌های خلاق انواع مختلفی از نظام‌های خودنوگره‌ستند که می‌توانند به‌طور مشترک برای تحقق فعالیت‌های خلاقانه اجتماعی کار کنند.

و نکته پایانی اینکه زوج ساختاری نظام‌های اجتماعی و خلاق با زبان الگو بین یک نظام خلاق و نظام روانی که جامعه را برای حل یک مشکل خاص آگاه می‌کند، توصیف می‌شود. علاوه بر این یک نظام اجتماعی و یک نظام روانی از نظر ساختاری توسط زبان‌ها، از جمله زبان‌های الگو، زوج می‌شوند. بنابراین، می‌توان به این نتیجه رسید که زبان‌های الگو، کلیدی برای پیوند ساختاری بین نظام‌ها در یک جامعه خلاق تلقی می‌شوند. شکل ۲ نحوه پیوندهای ساختاری در میان این نظام‌ها را نشان می‌دهد. (Iba, 2016: 40-41)

شکل ۲. پیوندهای ساختاری بین نظام‌های اجتماعی، نظام‌های روانی و نظام‌های خلاق
(Iba, 2016: 40)

۷. بحث و نتیجه‌گیری

منظور از آرمان‌شهر معمولاً طرح کلی جامعه‌ای است که از قبل وجود ندارد و مطلوب تلقی می‌شود. این اصطلاح همچنین برای بسیاری از مردم این مفهوم را در بردارد که اصولاً چنین جامعه‌ای نمی‌تواند وجود داشته‌باشد و نوعی آرزوی غیرواقعی است. جامعه‌مطلوب و آرمانی را می‌توان وضعیتی از جامعه تعریف کرد که در نهایت یک فرد یا گروه آرزوی آن را دارد. چنین تعریفی با توجه به کارکرد آرمان‌شهر جامع و فراگیر است و ما را قادر می‌سازد

تا روابط بین جامعه، آرزوهای اجتماعی و تغییرات اجتماعی را بررسی کنیم. نظریات آرمان‌شهری آن دسته از ایده‌هایی هستند که با واقعیت جاری ناسازگارند، و زمانی که بخشی از آن‌ها به واقعیت نزدیک می‌شوند، نظم حاکم و شکل گرفته در آن زمان را به هم می‌زنند. علیرغم اینکه در تفکر جامعه‌شناسی مواردی با این اعتقاد وجود دارد که اصولاً عصر مدرن فاقد آرمان‌شهر است ولی به نظر می‌رسد در دهه‌های اخیر علاقه به نظریه‌پردازی پیرامون ابعاد جامعه‌مطلوب و تفکر اتوپایی در جامعه‌شناسی افزایش یافته است. این وضعیت نشان‌دهنده یک بحران فرهنگی است که ممکن است پیامدهای نامشخصی داشته باشد. یعنی درحالی که آرمان‌شهرها برای هدف‌گذاری و جهت‌دهی حرکت جامعه مهم هستند ولی در عمل ما هیچ نداریم زیرا در دنیای واقعی عواملی وجود دارند که ساخت و باور به آرمان‌شهرها و تفکر پیرامون آن را دشوارتر می‌کنند.

بااین حال، اگر معیار دستیابی به موفقیت را کنار بگذاریم و تفکر آرمان‌شهری را به جای اثر آن بر اساس هدف آن که تحقق وضعیت جدید برای جامعه است، تعریف کنیم، ارزیابی آن به عنوان درست یا نادرست غیرضروری می‌شود. این دقیقاً همان کاری است که باومن انجام داده است: اگرچه او جامعه آرمانی را برحسب کارکردهای آن تعریف می‌کند، ولی عرصه را صرفاً به کسانی که در آن توفیق داشته‌اند محدود نمی‌کند. درواقع اندیشه پیرامون آرمان‌شهر می‌تواند چهار کارکرد داشته باشد: نسبی کردن زمان حال، یعنی روشن ساختن این که وضعیت حاضر تنها حالت ممکن برای انسان و جامعه نیست. آینده را به عنوان مجموعه‌ای از پروژه‌های رقیب تصور کنیم و به یکی از آن‌ها متعهد باشیم. سوم تأثیرگذاری است که بر رویدادهای تاریخی دارد و بالاخره آرمان‌شهر زمان حال را نقد می‌کند و بدیل مطلوبی را فرض می‌کند که برای به وجود آمدن آن تلاشی می‌طلبد و غالباً اجتناب‌ناپذیر نیست. (Levitas, 1979: 21)

در دهه‌های اخیر (پس از دو جنگ جهانی و فاصله گرفتن از دوران تفکر کلاسیک در جامعه‌شناسی) تفکر آرمان‌شهری در شکلی جدید خود را بازتولید کرده است. ویژگی‌های این دوره از اندیشه ورزی آن را با دوره‌های قبلی تفکر اتوپایی متمایز ساخته است که می‌توان به برخی از آن‌ها اشاره کرد. غالب این نظریه‌ها که موارد مهم از آن‌ها در این نوشتار مطرح شدند از زاویه‌ای خاص و یا به بخشی از جامعه توجه کرده‌اند که از نظر آن‌ها تأثیر بیشتر بر وضعیت مطلوب دارد و همانند اکثر آرمان‌شهرهای معروف به تمام ابعاد و اجزای جامعه نپرداخته‌اند. به‌طور مثال درحالی که نظریه‌های پیرامون جامعه خوب به حکمرانی

مطلوب و تحول در ابعاد فرهنگی جامعه از طریق ارزیابی برخی شاخص‌های عینی نظر دارند در نظریه‌های جامعه مدنی به تمایز حدود نهادی تأکید شده است.

نکته مهم دیگر توجه به ترتیبات نهادی برای دستیابی به وضعیت‌های بهتر است که تا قبل از آن توجه چندانی به آن نشده است و می‌توان رگه‌های آن را در اندیشه‌های هرکدام از جامعه‌شناسان مطرح شده ردیابی کرد. بلااستدلال می‌کند که جامعه‌مطلوب جامعه‌ای است که در آن افراد نسبت به خیر عمومی متعهد باشند و در معنا و هدف مشترک باشند. او معتقد است که افراد باید در جهت اهداف و ارزش‌های مشترک تلاش کنند و این امر می‌تواند از طریق نهادهایی که حس مشترک جامعه را تقویت می‌کنند به دست آورد. فروم نیز جامعه سالم را جامعه‌ای می‌داند که نیازها و خواسته‌های فردی را با نیازهای کل جامعه متعادل کند. در این نوع جامعه، نهادها برای ارتقای خیر عمومی و تشویق افراد به مشارکت در جوامع خود طراحی می‌شوند. هابرماس هم جامعه‌مطلوب را جامعه‌ای می‌داند که در آن شهروندان آزادی برقراری ارتباط و ایجاد گفت‌وگو در مورد مسائل مهم اجتماعی را داشته باشند. او معتقد است که نهادها باید طوری طراحی شوند که گفتگوی باز و تصمیم‌گیری دموکراتیک را ترویج دهند. مارگالیت ایده یک جامعه شایسته را مطرح می‌کنند. او استدلال می‌کند که نهادها باید برای محافظت از افراد در برابر آسیب‌ها و تحقیر ساختاری و گسترش انصاف و عدالت طراحی شوند. در یک جامعه شایسته، همه باید به حقوق اولیه انسانی و فرصت‌های تحرک اجتماعی دسترسی داشته باشند. و بالاخره لومان، استدلال می‌کند که نهادها باید ساختاری داشته باشند تا یک سیستم خودتنظیم کننده را تشکیل دهند. او معتقد بود که یک جامعه اتوپیایی می‌تواند از طریق سیستم‌های اجتماعی خودنوگر و خودسازمانده که از اطلاعات و ارتباطات برای ایجاد ثبات و نظم استفاده می‌کنند، تحقق یابد. از نظر او جامعه خلاق جامعه‌ای است که در آن افراد از طریق هنر، ادبیات و دیگر اشکال خلاقیت خود را ابراز کنند. در این نوع جامعه، نهادهایی باید برای حمایت و تشویق خلاقیت و نوآوری وجود داشته باشند تا زمینه پویایی و تعالی فردی در جامعه ارتقاء یابد.

نکته دیگر عینی شدن بیشتر وضعیتی است که می‌توان برای دستیابی به آن تلاش کرد. یعنی به نوعی فاصله وضعیت مطلوب و حاضر تا حدودی کاهش یافته است و به همین جهت امکان ذهنی دستیابی به آن را به خلاف آرمان‌شهرهای قدیمی منطقی‌تر می‌کند. از برآیند این دو نکته می‌توان به نکته سومی رهنمون شد و آن نسبی شدن تحقق وضعیت

مطلوبی است که تعریف شده است به گونه‌ای که وضعیت مطلوب علاوه بر این که حالتی پویا و متناسب با شرایط جامعه دارد (همانند جامعه خلاق و نظام‌های خون‌گر لومان) و در یک مسیر تدریجی و قدم به قدم پیش می‌رود، می‌تواند با برخی شاخص‌های کمی مورد سنجش هم در نسبت با وضعیت خود و هم مقایسه با وضعیت سایر جوامع قرار گیرد.

پی‌نوشت‌ها

۱. نظام‌های خودنوگر توسط هامبرتو ماتورانو و فرانسیسکو وارالا در زیست‌شناسی به عنوان یک وحدت که در آن سازمان توسط شبکه خاصی از فرآیندهای تولید عناصر تعریف می‌شود، پیشنهاد شد. (Maturana and Varela, 1972) عبارت خودنوگری به نظامی ارجاع دارد که توانایی بازسازی و ایجاد دوباره خودش و نیز نگهداری از خودش را دارد.
۲. زبان الگو (Pattern language) مجموعه‌ای سازمان یافته و منسجم از الگوها است که هر کدام یک مشکل و هسته راه‌حلی را توصیف می‌کنند که می‌تواند به طرق مختلف در یک حوزه تخصصی مورد استفاده قرار گیرد. این اصطلاح توسط معمار کریستوفر الکساندر ابداع شد و با کتاب او در سال ۱۹۷۷ با زبان الگوی رایج شد.

کتاب‌نامه

- Alexander C, Ishikawa S, Silverstein M, Jacobson M, Fiksdahl-King I, Angel S (1977) *A pattern language: Towns, buildings, construction*. Oxford University Press, New York
- Alexander, J. C. and Seidman, Steven (eds) (2001). *The new social theory reader*, Routledge.
- Alexander, J. C. (1997). *The Paradoxes of Civil Society*, *International Sociology*, Vol. 12, Issue 2, p115, 19p.
- Alexander, J. C. (ed) (2000). *Real Civil Societies: Dilemmas of Institutionalization, Social Forces*, Vol. 78, Issue 4, p1575, 3p.
- Bellah, R. N., Madsen, R., Sullivan, W., Swidler, A., & Tipton, S. (1991). *The good society*. New York: Alfred Knopf.
- Bellah, R. N., Madsen, R., Sullivan, W., Swidler, A., & Tipton, S. (1985). *Habits of the heart*. Berkeley: University of California Press.
- Berger, P., (2005), 'Religion and global civil society', in M. Juergensmeyer (ed.), *Religion in global civil society*, pp. 11–22, Oxford University Press.
- Cohen, J.L. & Arato, A., 1995, *Civil society and political theory*, The MIT Press, Cambridge.
- Etzioni, A. (1996). *The New Golden Rule*. New York: Basic Books. Contents:
- Etzioni, A. (2002) "The Good Society," *Seattle Journal for Social Justice*: Vol. 1: Iss. 1, Article 7. Available at: <https://digitalcommons.law.seattleu.edu/sjsj/vol1/iss1/7>

- Femia, J., 2001, 'Civil society and the marxist tradition', in S. Kaviraj & S. Khilnani(eds.), Civil society: History and possibilities, pp. 131–146, Cambridge University Press, Cambridge.
- Fromm, E.(1955)*The sane Society* , Routledge.
- Gamma E, Helm R, Johnson R, Vlissides J(1995)*Design patterns: Elements of reusable object-oriented software*. Addison-Wesley, Boston.
- Habermas, J.(1981). *Theorie des kommunikativen Handelns*. Band 2. Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Habermas, J(1996)*Between Facts and Norms*(Faktizität und Geltung), Polity press, New York.
- Heinrich, V. F.(2004). *Assessing and strengthening civil society worldwide*. A project description of the CIVICUS civil society index: A participatory needs assessment & action-planning tool for civil society. Johannesburg: CIVICUS.
- Herbert, D., 2003, *Religion and civil society: Rethinking public religion in the contemporary world*, Ashgate Publishing Ltd, Hampshire.
- Iba, T(2016)*Sociological Perspective of the Creative Society* , Chapter in Designing Networks for Innovation and Improvisation, Proceedings of the 6th International COINs Conference.
- Levitas. R(1979)*Sociology and Utopia* , Sociology Vol. 13, No.1(January 1979), pp.19-33.
- Levitas. R(1990)*The Concept of Utopia*. Philip Allan, New York.
- Luhmann N(1989)*Ecological communication*. University of Chicago Press, Chicago.
- Luhmann(1990)*Political theory in the welfare state*. De Gruyter, Berlin.
- Luhmann(1995)*Social systems*. Stanford University Press, Stanford.
- Luhmann(2000a)*Art as a social system*. Stanford University Press, Stanford.
- Luhmann(2000b)*The reality of the mass media*. Stanford University Press, Stanford.
- Luhmann(2008)*Law as a social system*. Oxford University Press, Oxford
- Luhmann(2012)*Theory of society*, vol 1. Stanford University Press, Stanford.
- Luhmann (2013)*Theory of society*, vol 2. Stanford University Press, Stanford.
- Margalit, A(1998)*The Decent Society*-Harvard University Press.
- Rucht, D.(2010)*Civil Society Theory*: Habermas in: List R.A., Anheier H.K., Toepler S.(eds)International Encyclopedia of Civil Society.
- Salamon, L. M., & Anheier, H.(1997). *Defining the nonprofit sector. A cross-national analysis*. Manchester: Manchester University Press
- Van Deth, J. W.(2003). *Measuring social capital: Orthodoxies and continuing controversies*. International Journal of Social Research Methodology, 6(1), 79–92.